

МИЛЕНКО ЖИВКОВИЋ*

ГЕОГРАФСКИ РАЗМЈЕШТАЈ СРБА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ КРАЈИНЕ
И ХРВАТСКЕ У РЕПУБЛИЦИ СРПској КАО ПОСЉЕДИЦА
ГРАЂАНСКОГ РАТА 1991-1995. ГОДИНЕ

Поремењена рагнотежа између регионалних и свјетских сила са испреплетеним и међусобно супротстављеним геополитичким и економским интересима довели су у посљедњој деценији XX вијека до крупних политичко географских процеса са далекосежним посљедицама како у Европи тако и у свијету. На ове по свим питањима сложене процесе у новим кретањима геополитичке и економске трансформације и регионализације свијета није остао имун ни геопростор бивше СФР Југославије.

Унутрашњи југословенски, годинама развијани, појединачни национални антагонизми нашли су своје мјесто код моћника „новог свјетског поретка“ у склопу стварања нових регионализама. То је довело 1991. год. до грађанског тј. национално-вјерског рата и децентрализације југословенског геопростора.

Српски народ ће се у овим историјским превирањима и политичко-географским промјенама наћи затечен. Без здраве националне свијести, у задњем вијеку утопљене у југословенство, претрпјет ће један од својих највећих историјских пораза са крупним географским посљедицама.

У процесу децентрализације геополитичког југословенског простора највише је „заслуга“ имала хрватска сецесионистичка и шовинистичко-националистичка политика. Ова политика испољена кроз србофобију са циљем стварања етничке чисте Хрватске у само себи замишљеним границама бит ће погубна по српско становништво ових простора.

Према попису становништва из 1991. год. Срби су у Хрватској бројали 581663 становника и чинили су 12,2% од укупног становништва Хрватске. 1) Ове бројке се из више разлога не могу сматрати вјеродостојним. По прорачунима неких демографа српског становништва је било знатно више, око 700000. Етничку већину у Хрватској Срби су имали у бившим војно-граничарским предјелима, гдје су били вјековно присутни. Ови крајеви су чинили српски историјско-етнички, домицилни, простор. Ван овога српског етничког подручја велики број Срба је био територијално разасут по цијелој Хрватској са оазним концентрацијама у већим хрватским градовима. Тако Србе са простора авнојевске Хрватске према територијалном размјештају можемо подијелити на Србе домицилног српског подручја на коме ће бити проглашена РСК и оне ван њега, Србе са хрватског домицилног подручја.

* Асистент, ПМФ-Одсек географија, 7800 Бања Лука, Рад примљен 19.9.1997. године.

Са побједом Хрватске демократске заједнице маја 1990. године тј. од легализације усташидне политике па до августа 1995. год. простори бивше авнојевске Хрватске постају егзодусно српско подручје. Са њих ће „демократска хрватска власт комбинованим дејствима државног тероризма и војних акција истјерати близу 500000 Срба и тако привести крају „велико поспремање“ „своје“ куће.

Протјерано српско становништво на свом дугом путу у „непознато“, расуло се по Србији, Источној Славонији, Барањи и Западном Срему, те неким далеким прекоокеанским земљама. Једним својим дијелом ово становништво ће се просторно размјестити и по РС, а нас управо интересује овај његов просторно географски размјештај. Да би дали што прегледнију слику ових географских кретања српске протјеранике смо сврстали према њиховом ранијем територијалном размјештају на тлу Хрватске: а) Србе из РСК или Србе са српског домицилног подручја; б) Србе из Хрватске или Србе са хрватског домицилног подручја.

Територијални размјештај Срба РСК у РС

РСК је створена 19.12.1991. год. као одговор српског народа хрватској геноцидно усташкој политици. Настала је на вјековним српским етничким просторима, некадашњим Војним крајинама, у којима су Срби служили као живи грудобран у одбрани Европе од Турака. Због тога су у склопу Аустро-Угарске монархије имали аутономни положај до 1881. год. у односу на Хрватски сабор. У времену 1918-1990. год. Срби имају својство конститутивног народа у склопу Хрватске у саставу I и II Југославије.

Да се 1991. године не би поновила геноцидна 1941, Срби су се покушали заштитити стварањем своје државе РСК.

РСК су сачињавали простори Сјеверне Далмације, Лике, Кордуна, Баније, Западне Славоније и Источне Славоније са Барањом и Западним Сремом. РСК је јуна 1993. год. имала површину од 17000 km² и бројала је 430000 становника од којих је 90% било српске народности.2) Хрватском агресијом 1991. год. у децембру долази до првог већег егзодуса крајишких Срба из већег дијела Западне Славоније. Агресијом у мају 1995. долази до егзодуса Срба из остатка Западне Славоније, а августа исте године и са простора Сјеверне Далмације, Лике, Кордуна и Баније када је РСК практично престала да постоји.

Један дио егзодуса становништва РСК нашао је своје уточиште у РС. Какав је његов просторни распоред, најбоље ће рећи следеће табеле гдје је бројем домаћинства егзодусних регија и општина приказан њихов географски размјештај по општинама РС.

Овај систем табела рађен је према подацима добијеним из пописа избјеглих и расељених лица у РС од 8. марта 1996. године.

Табела бр. 1.

ЗАПАДНА СЛАВОНИЈА
број протјераних домаћинстава из општина

Смјештена у општине РС	Нова Градишка	Пакрац	Дарувар	Новска	Подравска Слатина	Грубишно Поље	Укупно
Градишка	522	281	80	108	21	-	1012
Бања Лука	317	94	136	64	23	52	686
Лакташи	83	51	76	24	4	18	256
Козарска							
Дубица	13	30	7	83	3	3	139
Прњавор	33	26	18	8	7	-	92
Приједор	7	13	13	9	16	7	65
Котор Варош	13	20	2	1	4	5	45
Србац	13	9	2	6	1	-	31
Теслић	3	6	7	1	9	1	27
Кнежево	9	6	3	-	-	8	26
Челинац	13	2	3	2	-	3	23
Дервента	12	3	-	2	4	-	21
Добој	2	4	4	-	2	-	12
Бијељина	1	3	4	2	-	-	10
У осталим општинама	10	15	10	6	14	4	59
Укупно	1051	563	365	316	108	101	2504

Табела бр. 2.

БАНИЈА
број протјераних домаћинстава из општина

Смјештена у општине РС	Костајница	Двор на Уни	Петриња	Глина	Укупно
Српска Костајница	330	35	12	3	380
Бања Лука	103	105	102	44	354
Нови Град	34	229	35	1	299
Козарска					
Дубица	216	7	10	10	243
Приједор	30	54	37	20	141
Лакташи	4	14	17	3	38
Прњавор	1	13	3	7	24
Градишка	4	6	6	3	19
Бијељина	3	5	5	4	17
У осталим општинама	24	20	14	14	72
Укупно	739	482	251	115	1587

Табела бр. 3.

СЈЕВЕРНА ДАЛМАЦИЈА
број протјераних домаћинстава из општина

Смјештена у општине РС	Книн	Бенковац	Обровац	Дрниш	Укупно
Бања Лука	150	79	12	6	247
Приједор	6	14	1	2	23
Прњавор	7	7	3	-	17
Градишка	5	5	1	-	11
Лакташи	4	5	2	-	11
У осталим општинама	24	15	10	1	50
Укупно	196	125	29	9	359

Табела бр.4.

ЛИКА
број протјераних домаћинстава из општина

Смјештена у општине РС	Кореница	Доњи Лапац	Грачац	Укупно
Бања Лука	43	48	26	117
Приједор	9	4	5	18
Бијељина	2	5	6	13
Градишка	5	3	2	10
Прњавор	6	1	2	9
Шамац	5	2	2	9
Лакташи	4	4	-	8
Дервента	3	5	-	8
У осталим општинама	10	11	7	28
Укупно	87	83	50	220

Табела бр. 5.

КОРДУН
број протјераних домаћинстава из општина

Смјештена у општине РС	Вргинмост	Војнић	Слуњ	Укупно
Бања Лука	32	37	13	82
Приједор	11	2	2	15
Градишка	4	-	4	8
У осталим општинама	21	15	6	42
Укупно	68	54	25	147

Табела бр. 6.

ИСТОЧНА СЛАВОНИЈА, БАРАЊА И ЗАПАДНИ СРЕМ
број протјераних домаћинстава из општина

Смјештена у општине РС	Вуковар	Бели Манастир	Укупно
Градишка	8	1	9
Брчко	6	2	8
Модрича	8	-	8
Бања Лука	4	3	7
У осталим општинама	39	14	53
Укупно	65	20	85

Табела бр. 7.

РЕПУБЛИКА СРПСКА КРАЈИНА
укупан број протјераних домаћинстава по регијама

Смјештена у општине РС	Западна Славонија	Банија	Сјеверна Далмација	Лика	Ист. Славонија, Барања и Зап. Срем	Кордун	Укупно
Бања Лука	686	354	247	117	82	7	1493
Градишка	1012	19	11	10	8	9	1069
Козарска Дубица	139	243	-	-	-	-	382
Лакташи	256	38	11	8	7	2	322
Нови Град	9	299	2	1	-	4	315
Приједор	65	141	23	18	15	3	265
Укупно	2167	1094	294	154	112	25	3846
У осталим општинама	337	493	65	66	35	60	1056
Укупно	2504	1587	359	220	147	85	4902

У првих шест табела представљен је број протјераних домаћинстава са подручја бивше РСК разврстаних по регијама и општинама унутар њих као и њихов укупни просторни распоред, на дан пописа, по општинама у РС. Табела бр. 7. је збирна табела укупног броја протјераних домаћинстава РСК и њиховог просторно-географског размјештаја на подручју најзаступљенијих општина РС.

Анализом датих табела да се закључити да је географски размјештај протјераног становништва РСК на простору РС готово искључиво везан за њене западне дијелове тј. просторе регије Бања Луке. Ово се најбоље види из табеле бр. 7 гдје се у шест наведених општина ове регије смјестило 3846 домаћинстава од укупно 4902 која се налазе на простору РС, што чини 78,46%.

Овакав географски размјештај је разумљив ако се има у виду да је западни дио РС физички спојен са највећим дијелом простора бивше РСК и

да је етнички, историјски, културно и приаредно са њим био најуже везан, у ствари чинио је са њим у много чему јединствену географску цјелину. Уз то треба додати и привлачну снагу највећег и најснажнијег градског центра РС Бању Луку.

Највећа концентрација протјераних домаћинстава РСК унутар бањалучке регије је на простору општине Бања Лука и општине Градишка, укупно 2562 или 52% што је нешто више од половине укупног броја на простору РС.

Највећи број протјераних домаћинстава РСК у РС је са простора Западне Славоније 2504 или 51% и Баније 1587 или 32% што чини 4091 домаћинство или 83% од укупног броја. То значи да је процес географског размјештаја највише текао са оних простора РСК у оне у РС који су најдиректније међу собом били везани. Тако је на простору општине Градишка највише смјештено домаћинстава из Западне Славоније из општина Нове Градишке, Пакраца и Новске тј. Окучана, у Козарској Дубици из Новске (табела бр. 1.). Са Баније је од пристиглих домаћинстава највише распоређено на територији општине Српска Костајница и то из Костајнице у Нови Град из Двора на Уни у Козарску Дубицу из Костајнице (табела бр. 2.).

У овој анализи битно је још споменути домаћинства РСК, углавном из Западне Славоније, која се једним не баш безначајним бројем размјестила по неким од Западне Славоније удаљеним или мање привлачним општинама као што су: Прњавор, Приједор, Котор Варош, Теслић, Кнежево, Србац, Челинац итд. (табела бр. 1.). Ова домаћинства су прије коју деценију из егзистенцијалних разлога емигрирала у Западну Славонију. Са повратком у општине свога рођења одиграле су се миграције повратног типа без разлике што су насилно узроковане.

Просторни размјештај Срба из Хрватске у РС

Српско становништво је на просторима некадашње авнојевске Хрватске у доста значајном броју живјело ван српског домицилног подручја. Од маја 1990. пријашњи статус ових Срба се у негативном смислу темељно мијења што доводи до њихових већих емиграција.

У РС је нашло смјештај 6781 домаћинство поменутих Срба. Како су се они раселили по РС тј. какав је њихов тренутно географски размјештај види се из сљедеће табеле.

Табела бр. 8.

ХРВАТСКА
број протјераних домаћинстава из општина

Смјештени у општине РС	Загреб	Ријека	Сисак	Дубровник	Славонски Брод	Славонска Пожега	Задар	Осијек	Пула	Карловац	Остале општине	Укупно
Бања Лука	610	268	171	16	34	54	134	24	12	69	333	1725
Приједор	526	99	124	1	1	6	5	4	15	10	56	847
Нови Град	500	23	254	-	1	1	3	1	-	5	35	823
Градишка	46	222	11	1	22	112	3	2	16	8	42	485
Лакташи	89	91	24	-	3	30	10	2	5	4	57	315
Требиње	2	2	-	222	-	-	1	1	-	2	14	244
Добој	107	39	1	1	8	2	-	20	26	-	34	238
Козарска Дубица	90	19	64	2	-	1	4	5	5	2	34	226
Теслић	54	27	2	1	3	20	1	7	4	5	46	170
Дервента	80	19	3	-	22	5	-	2	-	33	166	
Укупно	2104	809	654	244	94	231	161	68	83	107	684	5239
У осталим општинама	299	254	116	101	182	45	14	84	53	11	383	1542
Укупно	2403	1063	770	345	276	276	175	152	136	118	1067	6781

За разлику од претходних табела у којима су представљена протерана српска домаћинства са домицилних српских подручја, претежно старосједилачка, овом табелом, (табела бр.8.), су нам представљена протерана српска домаћинства са хрватског домицилног простора. Ова домаћинства су мањим бројем била старосједилачка, а већим имигрантска која су у потрази за бољом егзистенцијом емигрирала из привредно слабије развијених домицилних српских простора авнојевске Хрватске као и простора раније Босне и Херцеговине у индустријски јаче и привлачније центре у Хрватској.

Са присилним ратним емиграцијама већина српских домаћинстава која су под притиском напустила Хрватску имигрирала је у Србију и даље, а један мањи дио, оних емигрантских српских домаћинстава из некадашње БиХ, вратио се већим бројем у своје општине рођења.

У приказаној табели издвојено је и представљено десет најјачих имиграционо-емиграционих жаришта која нам најбоље илуструју кроз бројчане односе територијални размјештај српских породица у РС протјераних са хрватског домицилног простора.

У ових десет наведених општина РС смјештено је 5239 домаћинстава од укупно 6781 која су присилно напустила домицилни хрватски простор и нашли смјештај у РС што чини 77,25%.

И у овом случају као и код предходне анализе раније датих табела највећа концентрација протјераних домаћинстава је на простору општине Бање Луке и уопште простора бањалучке регије. У првих пет наведених општина ове регије смјештено је 4195 домаћинстава од укупно 6781 што чини 61,86%. На самом простору општине Бање Луке размјештено је 1725 домаћинстава или 25,43%.

Значајнија концентрација протјераних домаћинстава је и на простору који чини линију Дервента - Добој - Бијељина као и у јужној Херцеговини. Највећи број српских протјераника је из Загеба као јаког и привлачног индустријског центра и Ријеке као индустријског лучког центра, укупно 3466 домаћинстава или 51% чији су протјераници размјештени већим бројем у већи број општина РС (табела бр.8.).

Код размјештаја осталих протјераних домаћинстава фактор „сусједства“ има пресудну улогу. Тако се у Новом Граду, Приједору, Српској Костајници и Козарској Дубици смјестило највише српских домаћинстава из Сиска. У Градишки из Славонске Пожеге у Требињу из Дубровника у Српском Броду из Славонског Брода (који због структуре садржаја табеле као и Српска Костајница није ушао у њен састав већ се води под осталим општинама). Ово нам говори да су економски мигранти ових српских простора у својим ранијим миграцијама у Хрватску ишли по могућност у њима најближе индустријске центре Хрватске.

Приказаном табелом између осталог можемо добрим дијелом да прати-мо раније економске емиграције Срба са ових простора у привлачније хрватске центре као и повратне присилне миграције и географски размјештај српских протјераника који иде најчешће по њиховим ранијим матичним општинама.

Завршне мисли

И у завршном дијелу проблематике овога излагања ћемо као и у досадашњем тексту користити предности које нуди понуђена табела.

Табела б. 9.

АВНОЈЕВСКА ХРВАТСКА број протјераних домаћинстава са подручја

Смјештена у општине РС	РСК	Хрватске	Укупно	Изражено у %
Бања Лука	1493	1725	3218	27,54
Градишка	1069	485	1554	13,30
Нови Град	315	823	1138	9,74
Приједор	265	847	1112	9,52
Лакташи	322	315	637	5,45
Козарска Дубица	382	226	608	5,20
Укупно	3846	4421	8267	70,76
У осталим општинама	1056	2360	3416	29,24
Укупно	4902	6781	11683	
Изражено у %	41,96	58,04	100	100

Наведена табела је произашла из синтезе бројчаних података претходних табела. Представља збирну табелу географског размјештаја укупног броја протјераних српских домаћинстава са простора авнојевске Хрватске у РС изражену како бројчано тако и процентуално.

Из приказане табеле видимо да је на простору РС са подручја РСК и Хрватске смјештено укупно 11683 протјераних српских домаћинстава што чини 36870 становника. 3) Њихов просторни распоред је готово искључиво везан за бањалучку регију. У само шест наведених општина (табела бр.9.) размјештено је око 8267 домаћинстава или 70,76%. Ако рачунамо и друге општине ове регије наведени проценат се повећава на око 85%. У самој бањалучкој општини смјештена је готово једна трећина свих протјераника. Остала протјерана домаћинства просторно су размјештена у Добојско-бијељинској регији (нешто преко 10%) и јужној Херцеговини.

Из до сада приказаних табела и неких од раније познатих чињеница можемо закључити да су правци географског размјештаја српског протјераног становништва из РСК и Хрватске у РС, из бројних, а већ неких наведених разлога текли овако:

- У најближа мјеста РС од ранијег мјеста живљења у РСК и Хрватској,
- у матичне општине рођења из којих се из економских разлога емигрирало у авнојевску Хрватску,
- у Бању Луку,
- у остала мјеста.

Иако невелик, број протјераних српских домаћинстава са простора РСК и Хрватске размјештених по РС је ипак значајан. Он чини 2,85% од укупног броја домаћинстава у РС и 8,83% укупног броја свих протјераних домаћинстава који су се смјестили у РС. Ово није велики проценат, али је по свом размјештају по појединим општинама врло значајан. Ово се посебно односи на поједина насеља унутар општина са већом концентрацијом овога становништва што се већ сада одражава у географским промјенама неких културних садржаја тих простора. Значај у географском размјештају ових протјераника је још већи ако имамо у виду његову квалитативну структуру. Она је аутору позната, али није предмет овога излагања. Њеним бољим познавањем и примјеном у просторном распреду, а у склопу општег регионалног и интегралног развоја РС брже би се ријешила многа до сада горућа питања. Једно од њих је што хитније трајно рјешавање основних егзистенцијоналних питања наведеног становништва, а самим тим и његовог задржавања на просторима РС. Због тога је географски размјештај протјераних српских домаћинстава из РСК и Хрватске у РС као и географски размјештај свих других српских протјераника и уопште цјелокупног становништва РС од битног значаја у њеном садашњем и будућем социјално-географском просторном развоју.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

1. Илић Ј. (1993): Срби у Хрватској - Насељавање, број и територијални размјештај, Едиција - Етнички простор Срба, књ. 3, Београд, стр. 7-172.
2. Бјеловитић М. (1996): Географске посљедице грађанског рата 1991-1995 по српски народ на простору бивше СФРЈ, Гласник, Географско друштво РС, Бања Лука, стр. 49-64.
3. Попис избјеглих и расељених лица у РС, Министарство за избјеглице и расељена лица и републички завод за статистику РС, Сарајево, март 1996.

Миленко Живковић

SUMMARY

Geographical settlement of the Serbs of Republic of Srpska Krajina and Croatia in the Republic of Srpska as a consequence of the civil war 1991-1995.

According to the list of the refugeeed and expelled people in the Republic of Srpska from 8. March 1996 there were 11.683 expelled serbs households ie. 36.870 persons out of territory of former Croatia (AVNOJ) finding their lodgings in Republic of Srpska.

From the croatian domicile territory of former - Croatia (Republic of Srpska Krajina) 4902 households and from croatian domicile territory 6.781 households came to Republic of Srpska.

The large number of those serbs expelled households are territorial settled in the region of Banja Luka ie. 85%.

In the Municipality of Banja Luka there are 3218 households ie. 27,54% settled from all refugeeed people - what makes one third of whole number.

The most regular geographical settlement of the refugeeed as well as other people in Republic of Srpska will have an important role in the future sotial and geographical development of Republic Srpska.